

Jyrki Pietilä

Aatetaistoa ja jymyuutisia

Tamperelaisia sanomalehti-ilmioitä
1800-luvulta vuosituhannen vaihteeseen

Mediapinta 2010

Kannen valokuvat:

(1) Aamulehden toimittaja Roland af Hällström (1905–56), sittemmin elokuvaohjaaja, naputtelee matkakirjoituskoneella uutista Kurun uppoamisesta syyskuussa 1929. Taustalla synkänpuhuvaa Näsijärveä.
Kuvaaja V. O. Kanninen, kuva Vapriikin kuva-arkistosta.

(2) Yleislakon 1956 mielenosoituskulkue Hämeenkadulla. Taustalla rakenteilla Stockmannin ensimmäinen Tampereen-tavaratalo Hämeenkatu 20:ssä.
Kuvaaja Kauko Sillman, kuva Työväenmuseumo Werstaan kuva-arkistosta.

Aatetaistoa ja jymyuutisia

Kolmas, täydennetty painos

© Jyrki Pietilä

Kansi: Risto Penttinen
Kustantaja: Mediapinta Oy 2010

ISBN 978-952-235-129-6

Sisällysluettelo

Saatteeksi	9
1. Kun omaa lehteä ei vielä ollut	11
Vuoden 1833 lehtitilastoa	11
Uskonnolliset lehdet suosiossa Tampereella.....	12
Suometar vastaan Sanomia Turusta.....	14
Median ihka ensimmäinen Tampere-utinen: pappisnimitys	15
Tamberi, Viipurissakin etusivun uutinen	16
Ensimmäinen teollisuusreportaasi Tampereelta, porvoolaislehdessä .	18
Olisiko kirjoittaja Augusta Lundahl?.....	19
Maaseutukirjeitäkin erinäisistä aiheista.....	21
Junalla Hämeenlinnaan – ja dilligenssiyhteys edelleen.....	23
Tampere-kuva: teollisuutta ja sattumia sopasta	24
Virstanpylväitä 1642–1865.....	25
2. Saatiin esikoinen: Tampereen Sanomat.....	28
Tampere ja Suomi 1866	28
Painatus tapahtui alkuun Hämeenlinnassa.....	30
Kaupunginlääkäri Blåfield: ”varsinainen perustaja”	32
Maisteri Jernbergin kaksi persoonaa	32
Kärkönen, ensimmäinen kokopäiväjournalisti	35
Rautatiekysymyksestä Tokholman teollisuusnäyttelöön	37
Hukkumistragedia ennen Kurun tragediaa	39
Kynäkahakoita ja läpsäyksiäkin sittemmin	41
Maaseurakuntalaiset, muistakaa kirjoittaa!	43
Kreivitär Saksasta ja Hämeen alhainen maisteri	44
Koi koitti, mutta Aamulehti voitti.....	46
Virstanpylväitä 1866–1880.....	49
3. Lehdestä lehdistöksi	50
Onnitteluja Snellmanille – Tampereeltakin	50
”Näsijärvi” vai ”Aamulehti”?	51
Pääkirjoitukset kääntäen ruotsista suomeksi	52
Tammerfors Aftonblad ja Tampere – på finska	53
Päätöimittaja Viljakainen, vähän nuorsuomalainenkin.....	55
Uusi valaistus-aine, siis sähkövalo	56
Toinen yleinen sanomalehtimieskokous	57
Koulukysymys, haaste ja siunaus pääkirjoittajillekin.....	59
”Viinapuolue” ja ”maisteripuolue”	62

Tammerfors ja Tammerfors Nyheter.....	64
Virstanpylväitä 1881–1888.....	65
4. Tähdententoja Tampereen lehtitaivaalla	66
Sampo, ensimmäinen suomenkielinen 7-päiväinen.....	66
Lehden julkaisija: mies Jyväskylästä	67
Seuraava ikaros: Maamme-lehti	69
Kuka puhui suomeksi, kuka ruotsiksi?	70
Kauppaseura sai äänenkannattajan	71
Paikallisuutisia – aiheina ammattiyhdistys ja työväenopisto	72
Suomenkielinen viikinkilehti?	74
Tampereen Uutisilla liike-elämän tuki.....	75
1800-luvun loppu: kiihkeän kuhinan aikaa	75
Tampereen Lehti, journalistinen tuote	77
Pientoimitus se oli Tampereen Lehdelläkin.....	78
Tampereen ensi lehtikuvat	79
Tällainen oli Tampere 1800-luvun lopulla.....	80
Tampereella kova lehtikilpailu	81
Tampereen Lehti: antiikvaa alusta loppuun.....	82
Virstanpylväitä 1888–1898	85
5. Sanankin säilällä, armotta	87
Lehtiä syntyi, lehtiä kuoli	87
Kaupungin ensimmäinen todellinen työväenlehti	88
Kaikkivaltias Hellberg ja linnapäätöimittäjä Enqvist.....	89
Yrjö Mäkelinin päätöimittajakausi	90
Rikkureiden nimet julki lehdessä	93
Kansan Lehti, hetken jopa kaupungin ykköslehti.....	94
Ilmoitusboikotti ja muita pikku jekkuja.....	96
Yhden kuolo, toisen henkiin herättäminen	98
Uusi Tampereen Sanomat, Hällströmin palatsissa.....	100
Aamulehti ja sen iltalehti.....	101
Kalle Rissanen ja muita sensuuri-ilmiöitä.....	103
Ennakkosensuuri väistyi, sotasensuuri tuli tilalle.....	104
Einar Ottelin, Kazakstaniin karkotettu	106
Ruotsinkielinen lehti, ”epätaloudellinen ylellisyys”	111
Vuosi 1918, onnettomuus lehdillekin	112
Taas uusiakin lehtiä: Työkansa ja Suomi.....	115
Virstanpylväitä 1899–1918.....	117
6. Lehtiä syntyy, lehtiä kuolee.....	119
Tampereen Sanomien toinen kuolema.....	119
Kansan Sana, sitten taas Kansan Lehti	119

Emil Aaltonen: ensin riistäjä – sitten hyväksytty teollisuusmies	121
Tampereen Sanomat III: kosolti tukea Erkon lehdeltä	123
Aamulehti uljaasti kuormavaunulla, muut perässä reellä ja kelkalla	125
Lamavuodet koettelivat Aamulehteäkin	129
Suomen pahin sisävesionnettomuus	131
Kansan Lehdellä jopa oma maatila.....	133
Tampereen Sanomat – vielä kerran, pojat.....	136
Maalaisliiton lehti Tampereen asfalteilla.....	137
Lakkautettu puolitamperelainen varhainen kommunistilehti	140
Yliruusin pienviljelijäaviisi	141
Tietosanomat, pula-ajan piipahtaja	141
Ensin taistelulehti Pohjois-Häme, sitten taistelulehti Työn Suunta..	142
Aluetoimituksiakin ollut Tampereella	143
Virstanpylväitä 1919–1939.....	145
7. Sodan kurimus – ja jälkivarjo	148
Tampereen Sanomilla kaikkein kovin kohtalo?.....	149
Levikit nousivat – niin Aamulehdenkin.....	151
Veistäjä Viipurissa, ja tuhoutunut kotikerrostalo	155
Naistoimittajat, reservivoimavara.....	156
Sotavuodet kolmen sanomalehden voimin	156
Paperisäännöstelyä vuodesta 1942 vuoteen 1949.....	160
Helsingin Sanomat, 20 prosenttia – Aamulehti, 5 prosenttia	160
Hämeen Yhteistyö, Tampereen uusi vasemmistolehti	162
Tulipalojournalismia ja kissanristiäisjournalismia	164
Veistäjä ja kollegat Neuvostoliitossa	166
Virstanpylväitä 1939–1955.....	167
8. Journalismi nykyaikaan	169
Esimedia-ajan orastuksen merkkejä	169
Helsingin-alueitoimitus ja Jyväskylän-valloituksia	171
Aamulehti, melkoinen 1960-luvun kykyhautomo	175
Kansan Lehti, taas omanlaisensa	175
Pakinoitsijat, suuria <i>auteaureita</i>	179
Vasemmistolehti ja viisipäiväinen työviikko.....	180
Hämeen Yhteistyö: puoluepukaroinnin kohde	182
Aamulehti sai professori-päätoimittajan.....	185
Tuore päätoimittaja ei Kekkosta kumarrellut	187
Virstanpylväitä 1955–1969.....	189
9. Vielä vähän kilpailuakin	192
Tammerfors Aftonblad, ensimmäinen kaatuja.....	192
Aamulehti, voittaja, täyttää täydet sata.....	194

Kansan Lehti Sarvijaakonkadulle	196
”Kansan Lehti kaatui virheinvestointeihin”	201
Hämeen Yhteistyö sinnitteli vuoden kauemmin	204
Paikallislehtikokeilu ja Iltatähden tuiketta	206
Yksinäinen Aamulehti sitoutumattomaksi	208
Huomio, huomio, täällä Etiopia.....	210
Virstanpylväitä 1971–.....	216
10. Loppusanat	220
Lähteet	222
Taulukot	231
Liite	238
Tabula gratulatoria	239

Saatteeksi

”Sanomalehtiä on Tampereella ilmestynyt 100 vuoden ajan, vuodesta 1866 lähtien.”

Näin aloittaa syntymäkaupungistaan ylpeä kotiseutuneuvos Uno Sinisalo vuonna 1970 ilmestyneen artikkelinsa. Ja jatkaa:

”Nyt painetaan Tampereella päivittäin sanomalehtiä pitkälle toistasataatuhatta numerokappaletta, ja ne ovat 8–32 sivuisia kookkaita julkaisuja, joita rotaatiopainokoneet syytävät aamuyön varhaisimpina tunteina ja jotka ovat lukijoitaan odottamassa ovella heidän aamulla herätessään.”

Kukapa ei kuulisi tuossa suurten rotaatiokoneiden nostalgista jyllinää?

Tampereen sanomalehdistön historiaan mahtuu Sinisalon mukaan ”pitkä sarja aatteellisia ja poliittisia taisteluja, määrätön laajuus tietoja ja uutisia, mielipiteen muokkausta paikallisissa ja yleisissä asioissa, painokanteita, sakkoja ja linnatuomioita sekä myös monia lehtikuolemia etupäässä taloudellisten vaikeuksien vuoksi”.

Jaan Uno Sinisalon näkemyksen: jännittävä on Tampereen sanomalehdistön historia.

Perustutkimuksen Tampereen sanomalehdistön vaiheista kuitenkin jäätyä enemmän tai vähemmän puutteelliseksi on aukkoja yhtäkkiä vaikea peittää. Olenkin asettanut kirjani yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi pitää yllä liekkiä: kiinnostusta ja harrastusta Tampereen lehdistöhistoriaa kohtaan.

Monen muun kaupungin lehdistöhistoriaa on tutkittu tarkemmin kuin Tampereen. Ja moni muu maakunta on panostanut mediahistoriansa selvittämiseen enemmän kuin Pirkanmaa. Ja tässä maakunnassa sentään on nähnyt päivänvalon moninaisen sanomalehdistön lisäksi muun muassa maan ensimmäinen paikallislehti ja kaupunkilehti. Maakunnan sanoma- tai paikallislehdet ovat olleet usein ennätyksellisen hanakoita omaksumaan tekniikan uusia mahdollisuuksia – offsetpainatuksesta näyttöpäätteellä kirjoittamiseen. Tai Pirkanmaalle on syntynyt maan toinen tv-keskus ja maan yksi kaikkein aikojen suurimpia aikakauslehtitaloja.

Tässä kirjassa huomio kohdistuu ennen muuta Tampereeseen. Mutta lisättäköön, että pyrin koko ajan tarkastelemaan Tampereen sanomalehdistön vaiheita yleisen tai valtakunnallisen lehdistöhistorian taustaa vasten. Tamperelaisessa – sinällään kunnioitettavan runsaassa – paikallishistorian kirjoituksessa lienee niin sanoakseni tuo toinen silmä suljettu keskimääräistä voimallisemmin.

Myös on pääpaino vanhemmissa ajoissa. En ole halunnut tulla liian lähelle nykyaikaa, koska silloin historiasta kirjoittavan perspektiivi helposti sumentuu. Päätän tarkasteluni, kuten kirjan alaotsikko viestii, vuosituhannen vaihteeseen. Enkä edes 1900-luvun lopulta ole enää pyrkinyt kumoamaan jokaista pikkukiveä, sillä keskuudessamme elää sadoittain esimerkiksi niitä journalisteja, jotka ovat omakohtaisesti kokeneet Tampereen lehdistöhistorian tuoreimmat vaiheet.

Tämän kirjan koko olemassaolo nojaa Tampereen työväenopistossa alkusyksystä 2009 pitämäni neliosaiseen yleisluentosarjaan kaupungin sanomalehdistön vaiheista. Edeltävää kesäkauttani sävyttivätkin – luentosarjaa valmistellessani – kiintoisat tutkimusmatkat kaupungin lehdistön vaiheisiin ja sen originellien journalistien erinäisiin hauskoihinkin edesottamuksiin.

Kiitos rehtori Matti Saarelle, joka sisällyttämällä luentosarjan maan vanhimman työväenopiston opetusohjelmaan tuli samalla pystyttäneeksi tämän kirjaprojektin kivijalan. Saaren ote on kaiken aikaa ollut kannustava. Toinen jo luentosarja-vaiheessa mukana ollut avainhenkilö on kustantaja Juhani Vesikko, joka oivilla teknisillä taidoillaan auttoi minua toteuttamaan kuvallisen esitykseni – ja mahdollisti sitä kautta pitkälle myös tämän teoksen kuva-annin.

Vanha uutisjournalismin kaanon tuntee viisi ämmää ja yhden koon. Oman teokseni kiitosluetteloon liitän puolestani alkuun viisi ässää ja yhden koon: Pentti Salmelin, Raimo Salokangas, Raimo Seppälä, Alpo Silander (jo edesmennyt) ja Uno Sinisalo (jo edesmennyt) sekä Pentti Keskinen ovat ruokkineet minua suuresti aiemmilla teksteillään. Salokangas on joukossa se yleisvaltakunnallisen näkökulman tarjoaja; muut tässä yhteydessä ansiokkaita paikallisen lehdistöhistoriatiedon kuljettajia. Kiitos yhtä lailla tiedoista myös Reijo Kahelinille, Paavo Luokkalalle ja Juha Rannalle.

Kiitos kaikille niille henkilöille, jotka olen maininnut lähdeluettelossa henkilölähteiseni sekä niille yhteisöille – taloudellisen tuen antajille – jotka luetellaan tämän teoksen tabula gratulatoriassa.

Kiitän myös Jyväskylän yliopistoa ja sen viestintätieteiden laitosta, jonka tutkijanpesin ansiosta olen voinut panostaa reippaasti tunteja tähänkin historiaprojektiin.

Historiallista tietoa ja tärkeää aineistoa hukkuu koko ajan – sen on tämäkin projekti taas minulle opettanut. Päälle päätteeksi uuden maakunta-arkistonkin sai hiljan suurrehkon yliopistokaupungin Tampereen sijasta pienehkö kasarmi- ja hallintokaupunki Hämeenlinna. Kuvaavaa aineistojen hukkumiselle tai säilymiselle, että esimerkiksi Kansan Lehden viimeiseksi jääneen, joulukuussa 1991 ilmestyneen numeron talteen pelastaja löytyi lopulta Haminasta. Kiitokseni Timo Hakalalle, joka toimi lehden toimitussihteerinä sen kaatuessa.

Kaikkia kiitettäviä en voi luetella nimeltä. Mainittakoon kuitenkin vielä Tampere-seura ja sen toiminnanjohtaja Heidi Martikainen: kotiseutuyhdistyksen apu on ollut moniuotoista. Ja kiitos, taas kerran, kaikesta tuesta kumppanilleni Karinille.

Tampereen Juhannuskylän puolikaamoksessa joulukuussa 2009

jyrki.pietila@moniviestinta.fi

1. Kun omaa lehteä ei vielä ollut

Tampere sai ensimmäisen sanomalehtensä 12:nä kaupunkina Suomessa vuonna 1866, suurten nälkävuosien alla.

Mistä tamperelaiset ammensivat tietonsa ennen kuin saatiin oma aviisi? Ja millaista Tampere-kuvaa toisten kaupunkien lehdet suomalaisille ja tamperelaisille itselleen välittivät?

Tiedonkulku nojasi 1700- ja 1800-luvulla paljolti yksityiskirjeenvaihtoon, matkustavaisilta kuultuun tai kirkonkuulutuksiin, jotka sisälsivät Suomessa maallista tiedonantia 1920-luvulle asti. Mutta tilattiinhan Tampereelle lisäksi muilla paikkakunnilla ilmestyviä lehtiä.

Vuoden 1833 lehtitilastoa

Vuoden 1833 levikkitietojen mukaan Tampereen suosituin lehti oli valtionaviisi *Finlands Allmänna Tidning*, jota tilattiin kaupunkiin 25 kappaletta. Tuo tsaarin virkakoneiston tiedonanto- ja ilmoituslehti oli ylivoimainen ulkomaanuutisten tarjonnassaan, joten Tampereellakin tiedettiin yhtä ja toista muiden maiden tapahtumista. Jos kohta olihan virallinen lehti aikamoinen tiedon suodattaja, sensuroijakin.

Muista lehdistä tilattiin Tampereelle vuonna 1833 yhä uudella vuosituhannellakin ilmestyvää Åbo Underrättelseriä 10 kappaletta, sen kilpailijaa Åbo Tidningaria 6

Lehdenlukukielto

Minä jouduin Finlaysonin puuvillatehtaalle työhön kesällä 1884, kaksitoistavuotiaana. Pian tein havainnon, että tehtaassa ei sallittu työntekijäin kuljettavan mukanaan minkäänlaista luettavaa, eikä sitä luettavan työpaikoilla, sillä jos joskus joku pinnari toikin mukanaan sanomalehden ja luki sitä, tapahtui lukemisen arasti sivuille vilkuillen. Jos sitten näkyi joku päällikkö: mestari, päällysmies tai laitospäällikö, lähestyvän, pistettiin sanomalehti äkkiä piiloon ja koppelajän alle, tai muuhun sopivaan paikkaan ja lukija alkoi tehdä työtä kuin ei koskaan olisi sanomalehteä työpaikalla vilkaissutkaan. Mutta kun saapui "Kyläkirjaston Kuva-lehti", oli asia vallan toinen. Se sai tulla tehtaaseen aivan luvallisesti ja julkisesti. Lehden pääasiamies lienee ollut ollut kankurin laitospäällikö Hellén ja hänellä oli ala-asiamiehiä kaikilla muilla osastoilla.

• Tyko Varto (1949)

kappaletta, Sanan Saattaja Viipurista -lehteä 9 kappaletta, Helsingfors Tidningaria 7 kappaletta tai Helsingfors Morgonbladia ja Oulun Wiikko-Sanomia 5 kappaletta kumpaakin.

Pitää ottaa huomioon, että jopa tuo oululainen lehti pyrki ajalle ominaiseen tapaan tiettyyn yleisvaltakunnallisuuteen niin sisällössä kuin levikissä.

Tampereelle siis tilattiin neljää vuotta ennen Finlaysonin kuusi-vuoninkisen valmistumista virallisen lehden lisäksi tuskin puoltastaa kappaletta muita kotimaisia lehtiä. Mutta eipä ollut maan lehtien kokonaislevikkikään tuolloin kuin alun neljäntuhatta.

Yhdellä tilatulla sanomalehdellä lienee ainakin Finlaysonin patriarkalisessa tehdasvaltakunnassa ollut kyllä useampiakin lukijoita.

Maan ensimmäisen suomenkielisen sanomalehden aikaan-
sai 1775 Anders eli Antti Lizelius, nyky-Sastamalassa synty-
nyt Mynämäen kirkkoherra.

”Tehdas tilasi sanomalehtiä lukusaliin ja siellä työläiset kävivät ahkerasti. Sellaisetkin, jotka eivät itse olleet lukutaitoisia, kävivät lukusalissa, sillä hyvät lukijat – Kalle Lundberg, ’Säkylän kanttori’ Helén, Örling ym. – lukivat ääneen kaikille, jotka vain halusivat kuunnella”, mainitsee Gustav V. Lindfors Finlayson-historiankirjoituksessaan.

Uskonnolliset lehdet suosiossa Tampereella

Suomenkielisiä lehtiä tilattiin Tampereen Sanomien, kaupungin ensimmäisen lehden, vuonna 1866 aloitellussa kaupunkiin jo selvästi enemmän kuin ruotsinkielisiä.

Entä ulkomaiset lehdet?

Kuka tietää, vaikka Finlaysonin puuvillakankaita Pietariin kuljettaneissa hevosrattais-
sa olisi tullut paluumatkalla Suomeen myös tuoreita sanomalehtiä, kuten hallituksen sak-

sankielistä lehteä Sankt-Peterburgische Zeitungia tai Pietarin toista saksankielistä: Russkij Invalidia?

Ja lienehän Tampereellekin päätynt tsaarinvallan sensuurista huolimatta ainakin satunnaisesti myös lehtiä Ruotsista – sellaisia kuin Svenska Tidningen ja Aftonposten. Tai ehkä tuttuja joillekuille tamperelaisille ovat olleet niin ikään saksalaislehdet Hamburger Correspondent tai Augsburgen Allgemeine Zeitung.

Uutistenkulun nopeus oli sitä mitä oli, ja samoin lehtien jakelun nopeus. Viikon, kuu-kaudenkin ikäinen uutinen saattoi monesti olla nuori uutinen.

Taulukko 1. Tampereen postikonttorin kautta tilatut lehtien vuosikerrat 1863–1865

(tähdennetyt uskonnollisia tai hengellisesti painottuneita)

	1863	1864	1865
<u>Suomen Lähetysseurien</u>	172	151	161
Sanomia Turusta	133	151	121
<u>Kristillisiä Sanomia</u>	74	71	50
<u>Suomen Julkisia Sanomia</u>	28	42	26
Suometar	23	34	24
Päivätär	33	20	28
<u>Tähti</u>	28	51	78
<u>Lasten Ystävä</u>	38	–	–
Luonnotar	22	–	–
Maiden ja merien takaa	–	77	30
Hämäläinen	22	23	28
Åbo Underrättelser	85	38	..
Finlands Allmänna Tidning	28	–	..
Helsingfors Tidning	28	–	..
Helsingfors Dagblad	23	35	..
<u>Missionstidning</u>	64	59	..
<u>Ev. budbärare</u>	14	17	..
Helsingfors Posten	–	32	..
Hufvudstadsbladet	–	20	..

Lähde: Paavo Kortekangas 1965. – Kirjoittaja (mts. 57) huomauttaa, että ruotsinkielisten lehtien levikistä vuodelta 1865 ei ole tietoja (huom. kaksi pistettä). Hän lisää, että Tampereelle tuli lehtiä jonkin verran muualtakin kuin postikonttorin kautta ja että postikonttorin välityksellä tilatuista lehdistä toisaalta osa levisi maaseudulle. Varsinkin Lähetysseurien meni Finlaysonin tehtaalle Kortekankaan mukaan huomattavasti enemmän kuin postikonttorin tilasto osoittaa. – Huomattakoon vielä, että Maiden ja merien takaa -lehden eli ”Merentakaisen” ensimmäinen numero ilmestyi vasta tammikuussa 1864, Helsingfors Postenin syyskuussa 1864 ja Hufvudstadsbladetin joulukuussa 1864.

Tampereelaisten lehtipitämyksiä hallitsi myös seikka, joka voi monelle olla yllätys: kaupunkiin tilattiin runsaanlaisesti uskonnollisia lehtiä (TAULUKKO 1). Uskonnon suuri merkitys 1800-luvun Tampereelle tulee hyvin esille emerituspiispa Paavo Kortekankaan kuusikymmenluvun väitöskirjasta. Tampere tunnettiin laajemminkin mm. herrnhutilaispiiristään ja suuntaukselle ominaisesta lähetystyön harrastuksesta.

Tampereen postikonttorista käsin levisi esimerkiksi Lähetysseuran runsaat puolitoistasataa vuosikertaa. Tai Suomen evankelisen seururan aikakauslehteä Kristillistä Huvittajaa tilattiin Tampereelle 1850-luvun alussa liki 70 kappaletta.

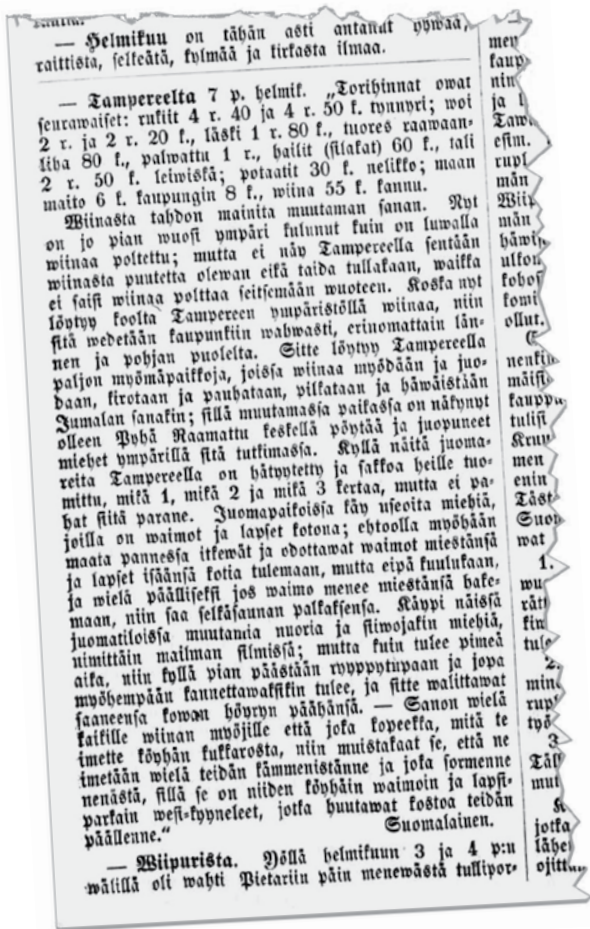
”Sanomalehtien ohella uskonnolliset kirjat olivat melkein ainoa luettava useimmissa kodeissa 1850- ja 1860-luvulla. Ani harvan tampereelauskon kodin jäämistössä on tänä aikana mainittu ns. maallisia kirjoja, tietokirjallisuutta tai kaunokirjallisuutta”, Kortekangas kirjoittaa. Lisäten, että vielä 1800-luvun lopulla useissa tampereelauskon työläiskodeissa ainoat hengentuotteet olivat Raamattu, postilla, virsikirja, katekismus ja Genoveva – ylen suosittu vanha ranskalainen kansantarina, ja uskonnollinen perusvirityksestään sekä.

Suometar vastaan Sanomia Turusta

Vähän ennen Tampereen Sanomien perustamista, vuonna 1864, näyttäisivät tampereelauskon olleen erityisen mieltynyttä Sanomiin Turusta; sitä näet tilattiin kaupunkiin reilut 150 kappaletta. Suomalaisuusmies G. E. Eurén oli tehnyt edellisellä vuosikymmenellä turkulaislehdestä varteentotettavan kilpailijan jopa Suomettarelle.

Suomettarella oli kuitenkin valttitekiä, jolla se päihitti maan kaikki muut lehdet: maaseutukirjeet. Noita kirjeitä, ajan kansalaisjournalismin tuotoksia, suolsivat lehdessä julkaistaviksi suomalaiset Lapin perukoilta asti. Ja toki maaseutukirjeitä tuli myös Tampereelta.

Yksi Tampereen asioiden ensimmäisiä merkittäviä esilletuonnin foorumeita olivat Suomettaren kuuluisat maaseutukirjeet. Nimimerkki Suomalaisen kirjoitus Tampereelta – yksi monista – julkaistiin lehdessä 16.2.1855.

Esimerkiksi vuonna 1855 tamperelaiset kirjoittivat Suomettaren suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsin vierailusta kaupungissa, meneillään olevan Oolannin sodan aiheuttamasta sotamiesten pestuusta, kaupunkiin valmistuneesta ”sotawarustushuoneesta”, kohta avattavasta ”rouwaswäen koulusta”, viinan kiroista tai Näsjärven rannalle nousseesta oluttehtaasta.

Mustanlahden asiat Tampereella olivat taas kerran esillä myös vuonna 1855, kuten Suomettaren maaseutukirje tuon vuoden marraskuulta osoittaa. *Tänne on laitettu suuri olutrakennus tiilistä, kahta wuoninkia korkia. Se seisoo Mustalahden rannalla, pitkällä niemellä.*

Suomettaren maaseutukirjeet epäilemättä lisäsivät muiden suomalaisten Tampere-tuntemustakin.

Suometar näyttää kokeneen 1855 valtaisan levikinnousun paitsi koko maassa yleensä erikseen Oolannin sodan aikoihin myös Tampereella. Syy siihen, että lehden kysyntä Tampereellakin noihin aikoihin parissa vuodessa kymmenkertaistui, oli ilman muuta juuri tuo Oolannin sota. Brittiläis-ranskalaisen laivaston suorittama Bomarsundin linnoituksen tuhoaminen Ahvenanmaalla sekä vuotta myöhemmin tapahtunut Suomenlinnan tykistömuukarointi herättivät tamperelaisenkin lukijakansan kiinnostuksen.

Median ihka ensimmäinen

Tampere-utinen: pappisnimitys

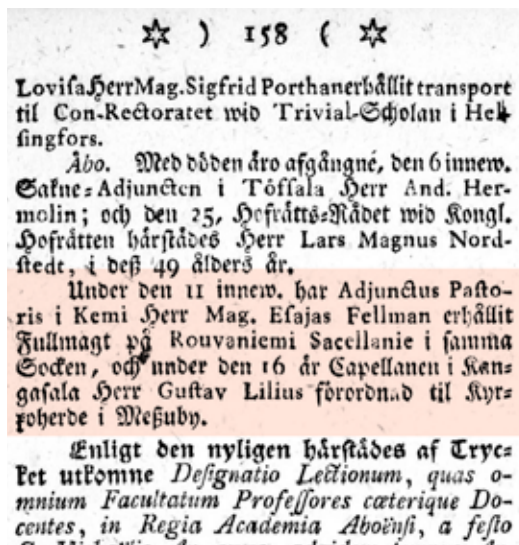
Lehtijutut Tampereen kaupungin alkuvuosi-kymmeniltä kielivät, miltä Tampere suomalaisten silmissä näytti. Vähästä alkoi Tampereen mediajulkisuus. Maan ensimmäiseksi Tampereeseen liittyväksi lehtiutiseksi voi väittää mainintaa Åbo Tidningarissa 31.10.1771:

Kapellanen i Kangasala Herr Gustav Lilius förordnad till kyrkoherde i Messuby.

Eli Kangasalan kappalainen Gustaf Lilius oli valittu Messukylän kirkkoherraksi. Messukylä kirkollisine uutisineen saattoi Tampereen seudun mediajulkisuuteen.

Vastaavasti Suomenkieliset Tieto-Sanommat kertoo toukokuun 1776 numerossaan: *Kuollet owat, täsä Kuusa s. 8. p. kappalainen Teiskosa Messukylän Pitäjäsä Hr. Gust. Asp.*

Isoisemmin voi Tampereesta mediajul-

Ensimmäinen Tampere-utinen Suomen mediassa: tieto Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo -lehdessä 31.10.1771 siitä, että Kangasalan kappalainen Gustav Lilius on nimetty Messukylän kirkkoherraksi.

kisuuden kohteena puhua 1800-luvulta. Tampere päätyi peräti Åbo Allmänna Tidningin 12.12.1812 ilmestyneen numeron etusivulle. Tuo ajan lehtiainokainen, tsaarin viranomaisten tiukasti valvoma virallinen lehti, tiesi kertoa, että Keisarillisen Majesteetin joukkojen Napoleonista saamien voittojen johdosta järjestettiin pirskeet myös Tampereella:

Juhlallisesti laulettiin Te Deum, minkä jälkeen kaupunki illalla juhlavalaistiin, jolloin myös Torilla ammuttiin useita kanuunanlaukauksia, ja sinne kokoontuneet Kaupungin asukkaat osoittivat suosiotaan hurraa-huudoin.

Tamberi, Viipurissakin etusivun uutinen

Aleksanteri I realisoi Tampereen kadehditit vapaakaupunkioikeudet 1821. Julistuksen julkaisseita oli Wiburgs Wochenblatt, joka saattoi tiedon vapaakaupunkiudesta viipurilaisten saksaa taitavien tietoon lehden ensimmäisessä numerossa 1823.

Wiburgs Wochenblatt, Viipurin ensimmäinen sanomalehti, omisti 1.1.1823 ilmestyneen ihka ensimmäisen numeronsa etusivun Tampereelle. Nelisivuisen saksankielisen lehden paraatipaikalla kerrotaan Tampereen vapaakaupungiksi julistamisesta. Tämä julistaminen – tai itse asiassa jo Ruotsin kuninkaan taannoisen julistuksen vahvistaminen – kylläkin oli tapahtunut jo 1.8.1821 eli liki puolitoista vuotta aiemmin. Voi ajatella, että kauppakaupunki Viipurissa tuo uutinen on nähty yhä akuutiksi: siihen kätkeytyy senaikaisen viipurilaisen liike-elämän kannalta merkittävää yhteiskunnallista informaatiota.

Sisämaakaupunki Tampere on ollut viipurilaisillekin noihin aikoihin enemmän tai vähemmän tuntematon. Tarina Wilhelm von Nottbeckista kertoo, että tuo Finlaysonin tehtaiden patruunana sittemmin tunnetuksi tullut mies päätyi – vääriin neuvottuna – vuonna 1836 Viipurin tienoilta Kuopioon, kun hän oli Pietarista lähdettyään tähtäilyt kohti Tamperetta.

Tampere suomalaisen median etusivulla! Viipurin saksankielinen lehti noteerasi – parin vuoden viiveellä – Tampereen uudistetut vapaakaupunkioikeudet alkuvuodesta 1823.

Julistuskirjan pitkähköstä alkuperäistekstistä Wiburgs Wochenblatt poimi etusivulleen vain pikku johdannon. Vasemmalla palstalla tekstipätkä on ruotsiksi antiikvaisena, oikealla saksaksi fraktuuraisena. Tietynlaiseksi ingressiksi lehti nostaa ilmeisesti omaa tuotosta olevan lauseen: Hans Kejslerl. Mj. Nådiga Kungörelse, angående en Fristads inrättning i Tammerfors etc.

Sitten seuraa itse uutinen – tai ikään kuin uutinen:

Wi Alexander de 1:ste, med Guds Nåde, Kejsare och Sjelfherrskare öfver hela Ryssland samt Storfursten till Finland, etc. etc. etc. Göre vetterligt: Att som, under VÅRE omsorger för Naringarnes Befordrande i Finland, hos OSS i Nådigtöfervägande kommit, huruledes Manufactures och Fabrikers uppkomst i Landet: vore att förvänta etc.

Pikku poikkiviivan alla lukee, keille teksti on varsinaisesti lähetetty ("Befördrungen") ja ketkä ovat saaneet sen tiedoksi ("Stifts Neuigkeiten"). Mutta tietenkin itse kohteet jäävät mainitsematta. Tuohon aikaan, kuten Päiviö Tommila on todennut, maamme lehdisissä "tiedotuksen ja uutisen eroa saattoi olla vaikea huomata". Tai "uutinen ja pikkujuttu muistuttivat toisiaan, asia-artikkelit ja ajanvietetarinat sekoittuivat eivätkä fakta ja fiktio aina selvästi eronneet toisistaan".

James Finlayson, joka myi tehtaansa seuraajilleen vuonna 1835, edusti vielä oikeastaan verstasaikaa. Sitten puuvillatehdas alkoi kasvaa – lopulta "valtioksi kaupungissa". Myös Sanan Saattaja Viipurista (4.6.1836), kaupunkinsa ensimmäinen suomenkielinen lehti, oli tullut tietämään Tampereen teollisista ihmeistä:

Ruotsalainen awiisi ilmoittaa, että Tamperin kaupungissa aiwotaan kehrätä paljo puumulia, ja Weden voimalla panna kolme sataa kangasta liikkeelle. Siihen sanotaan tarwittawan 500 – 600 hengeä työwäkeä.

Tampereen maine nousevana teollisuuskaupunkina oli siis alkanut kiiriä. Suuri merkitys oli tietenkin lokakuussa 1837 valmistuneella Finlaysonin kuusivooninkisella, siihen aikaan maan kaikkein suurimpiin kuuluvalla rakennuksella.

Kuusivooninkisen peruskivi oli laskettu huhtikuun 1836 puolivälissä, joten viipurilaislehden uutinen ilmestyi puolitoista kuukautta tuon merkkipäivän jälkeen.

Ainakin myös Helsingfors Tidningar – lehti jota toimittamaan astui seuraavalla vuosikymmenellä Zacharias Topelius, maan ensimmäinen kokopäiväjournalisti – kirjoitti Finlaysonin ihmeistä. Mutta jo 30.8.1837, eli ennen Topeliuksen lehtimiesaikaa, ilmestyneen numeronsa etusivulla lehti uutisoi ns. kuusivooninkisen olevan valmistumassa. *Den nya fabriksbyggnad af sten, som härstädes uppföres af det bolag, hwilket öfwertagit Engelsmannen Finlaysons fabriksrörelse, är numera i det närmaste fullbordad.*

Juttu ilmestyi pari kuukautta ennen kuusivooninkisen käyttöönottoa. Lehti kuvailee pitkähkössä jutussaan viisikerroksiseksi väittämänsä teollisuusrakennuksen suurta kokoa ja erikoisia rakenteita sekä tehtaassa käyttöön otettavaa tekniikkaa. Näsijärvikin kääntyy rannikkolehden tekstissä "Nesijärveksi".

Ensimmäinen teollisuusreportaasi Tampereelta, porvoolaislehdessä

Myös joku Borgå Tidningin – paljolti Porvoon hiippakunnan papistolle suunnatun lehden – edustaja oivalsi Tammerkosken rannalla toimintansa aloittaneen uuden tehdasrakennuksen merkityksen. Finlaysonin kuusivooninkisessahan ”Suomi oli saanut ensimmäisen todellisen tehtaan, joka oli muuta kuin aikaisemmat ruukit ja manufaktuurit”, kuten Viljo Rasila luonnehtii.

Borgå Tidning julkaisi kuusivooninkisesta jutun otsikolla ”Några ord om den nya Fabriksanläggningen i Tammerfors” 20.2.1839, jolloin kuusivooninkinen oli ollut käytössä liki puolitoista vuotta. Juttua, jonka otsikon yllä lukee sulkeissa ”Insändt” (Lähetetty), voi pitää Suomen ensimmäisenä teollisuusreportaasina – vuosikymmeniä ennen varsinaisten reportaasien tuloa. Helsingfors Tidningarin selostaja ei nähnyt vuoden 1837 ennakkojutussaan tehdasta vielä käytössä. Ei siis ihme, että jutusta puuttuu se eloisuus ja havainnollisuus, joka sävyttää Borgå Tidningin juttua.

Juttu vie noin puolet Borgå Tidningin nelisivuisesta numerosta, ja alkaa etusivulta. Liikkeelle lähdetään taustoinnilla: kirjoittaja palauttaa lukijoiden mieleen Aleksanteri I:n ja James Finlaysonin merkityksen kaupungin kehitykselle. Taustoivan johdannon jälkeen alkaa tekstiosuus, joka vilisee paikoin teknisiä yksityiskohtia ja joka todistanee Borgå Tidningin edustajan – kuka hän sitten onkin – ilman muuta päässeen omin reporterinsilmin katsomaan kuusivooninkista:

Det låg i bolagets plan att ej blott fullkomna det af Finlayson anlagda spinneriet, utan att äfven dermed förena ett väfveri af bomullstyger. Till detta ändamål uppfördes ett fem våningars stenhus af 137 1/2 fots längd. Salarne, som till antalet äro fem, och af hvilka hvarje upptager nästan en hel våning, hålla 54 fot i bredd. Taket i hvar och en af dem uppbäres af tvenne rader tackjern-pelare.

Tuo runsaan 137 jalan eli nykymitoissa reilusti 41 metrin mittainen rakennus siis tulee kuvatuksi näin alkuun yleisesti. Reporterit saattaa tiedoksi rakennuksen yleisiä mittoja sekä kuvaa sen rakennetta valurautapylväineen ja lämmitysjärjestelmineen.

Sitten edetään tehtaan voimansiirtojärjestelmän kuvaukseen: vesipyörä, jonka teho vastaa ”50 hevosen yhteistä voimaa” ja kaikki siihen liittyvä on tehnyt kirjoittajaan vaikutuksen. Vesi johdetaan Tammerkoskesta erillistä kanavaa – tamperelaisten ns. Teiskon ruuhena tuntemaa – pitkin tehtaan koneistoihin.

Denna kanal och denna vattenledning äro mest utmärkta den nya anläggningen har att uppvisa, ty i hela Europa finnes icke ett exempel på något dylikt.

Näin kirjoittaja jopa väittää, ettei koko Euroopasta löydy vastaavanlaista voimansiirtojärjestelmää, kanavineen ja jättikokoisine vesipyörineen. Finlaysonin historiankirjoittaja Lindfors kyllä huomauttaa, etteivät kaikki tähän lehtijuttuun ”sisältyvät yksityistiedot ole aivan täsmälliset”.

Jutun loppupuolella paitsi liikutaan tehdasrakennuksen eri kerroksissa myös valotehtaan erinäisiä taustoja. Kirjoittaja mainitsee konesuunnittelussa otetun mallia Belgiassa